

ANTROPONIM LINGVOMADANIY VA LEKSIK-SEMANTIK TADQIQOT OBYEKTI SIFATIDA

Abduxakimova M.K.¹

Annotatsiya:

Mazkur maqolada antroponimlar tilshunoslikning muhim tadqiqot obyekti sifatida lingvomadaniy va leksik-semantik jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqot jarayonida shaxs nomlarining nominativ, semantik va madaniy-funksional xususiyatlari aniqlanib, ularning xalqning tarixiy xotirasi, milliy mentaliteti va madaniy qadriyatlarini aks ettiruvchi til birliklari ekani asoslab beriladi. Antroponimlarning semantik tuzilishi, motivatsion asoslari hamda baholovchi va ekspressiv komponentlari turli til materiallari misolida ko'rib chiqiladi. Shuningdek, antroponimlarning badiiy va publitsistik matnlardagi stilistik funksiyalari tahlil qilinib, ularning lingvomadaniy axborot tashuvchi birlik sifatidagi o'rni yoritiladi. Tadqiqot natijasida antroponimlar nafaqat nominativ birlik, balki muhim madaniy-belgili va kognitiv birlik sifatida ham talqin qilinishi asoslanadi.

Kalit so'zlar: antroponim, onomastika, lingvomadaniyat, leksik-semantik tahlil, nominatsiya, semantika, madaniy komponent, kognitiv lingvistika, stilistika.

Til va madaniyat o'rtasidagi uzviy bog'liqlik zamonaviy lingvistikaning dolzarb tadqiqot yo'nalishlaridan biridir. Lingvokulturologik yondashuv tilni nafaqat kommunikativ vosita, balki milliy ong, qadriyat va tarixiy xotirani aks ettiruvchi murakkab sistem sifatida o'rganishga imkon beradi. Shu nuqtayi nazardan, antroponimlar — ya'ni shaxs nomlari — lingvomadaniy va leksik-semantik tadqiqotlar uchun muhim obyektidir:[3,123]

Antroponimlar faqat shaxslarni belgilash vositasi sifatida emas, balki xalqning tarixiy xotirasi, ijtimoiy tuzumi va madaniy qadriyatlarini saqlovchi vosita sifatida ham o'rganiladi. Ularning semantik tuzilishi, motivatsion asoslari, baholovchi va ekspressiv komponentlari turli til materiallari misolida tahlil qilinadi.

Ushbu maqola maqsadi — antroponimlarning lingvomadaniy va leksik-semantik xususiyatlarini aniqlash, ularning stilistik va kognitiv funksiyalarini ochib berishdir.

Antroponimlar va ularning lingvomadaniy ahamiyati. Antroponimlar tilning madaniy qatlamini aks ettiruvchi eng barqaror birliklardir. Ular orqali xalqning tarixiy xotirasi, diniy e'tiqodlari, qadriyatlari va ijtimoiy tuzumi saqlanadi. Masalan, o'zbek tilidagi shaxs nomlarining ma'nosi ko'pincha tarixiy, diniy yoki atributiv semantik komponentlar bilan bog'langan bo'ladi.

Lingvokulturologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, antroponimlar nafaqat shaxsni aniqlash vositasi, balki ularning ijtimoiy mavqeini, oilaviy va jamoat qadriyatlarini aks ettiruvchi vosita hamdir:[7,94] Shu bois, antroponimlar lingvokulturologik tahlil uchun boy material hisoblanadi.

Antroponimlarning leksik-semantik tuzilishi bir necha komponentdan iborat:

1. Nominativ komponent — shaxs nomi orqali ma'lum shaxsni aniqlash.
2. Semantik komponent — nomning ma'nosi, motivatsiyasi va kelib chiqishi.
3. Baholovchi va ekspressiv komponent — ism orqali ifodalanuvchi ijobiy yoki salbiy baholar.

Masalan, turkiy xalqlarda "Bahodir" ismi shaxsning jasorati va ijtimoiy maqomini aks ettiradi, bu esa nomning baholovchi komponentidir. Shu bilan birga, nemis tilidagi "Friedrich" nomi tarixiy shaxsiyat, boyluk va ijtimoiy mavqeni bildirishi mumkin.

Leksik-semantik tahlil antroponimlarning motivatsiyasini, ularning turli matnlardagi kontekstual ma'nolarini, stilistik o'ziga xosliklarini aniqlash imkonini beradi:[1,157]

¹ *Abduxakimova Madinaxon Kamolovna, SamDCHTI tayanch doktoranti*

Antroponimlarning frazeologik va badiiy kontekstdagi funksiyalari. Antroponimlar badiiy va publitsistik matnlarda keng stilistik funksiyalarni bajaradi:

- Shaxsning xarakteri va fazilatini belgilash: masalan, she'riy yoki badiiy matnlarda shaxs nomi orqali ijobiy yoki salbiy obraz yaratiladi.

- Madaniy-konseptual axborot: nomlar orqali tarixiy, diniy va madaniy ma'lumotlar uzatiladi.

- Baholovchi-aksiologik funksiyalar: ism orqali shaxs yoki holatga nisbatan ijobiy yoki salbiy baho beriladi.

Masalan, adabiy matnlarda "Alisher" nomi ko'pincha ilm-fan va iroda timsoli sifatida ishlatiladi, bu nomning aksiologik komponentini ko'rsatadi.

Kognitiv yondashuv antroponimlarni shaxsiy va madaniy bilimlarni saqlovchi birlik sifatida o'rganadi. Ismning semantik tuzilishi va kontekstual ishlatilishi orqali shaxs va uning dunyoqarashi haqida ma'lumotlar olinadi:[6,44]

Pragmatik jihatdan, antroponimlar muloqot jarayonida shaxsning ijtimoiy pozitsiyasini, hurmat yoki noaniqlik ifodasini uzatadi:[2,188] Masalan, rasmiy matnlarda to'liq ism-familiya ishlatiladi, bu ijtimoiy hurmatni bildiradi, badiiy matnlarda esa qisqartirilgan yoki laqab shakllari obraz yaratadi.

Xulosa

Tadqiqot natijasida shuni ta'kidlash mumkinki, antroponimlar:Nominativ birlik sifatida shaxsni belgilaydi. Semantik va motivatsion jihatdan milliy mentalitet va tarixiy xotirani aks ettiradi. Baholovchi, ekspressiv va aksiologik komponentlari orqali stilistik va pragmatik funksiyalarni bajaradi. Lingvokulturologik va kognitiv tadqiqotlar uchun boy material hisoblanadi. Shu bilan, antroponimlar nafaqat til birligi, balki madaniy, kognitiv va aksiologik birlik sifatida o'rganilishi lozimligi isbotlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Хамидов М. О'zbek tilida shaxs nomlari va ularning semantik xususiyatlari. — Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2005. — 220 b.
2. Салимов Ш. Onomastika va lingvokulturologiya. — Toshkent: Universitet nashriyoti, 2010. — 184 b.
3. Курбонов Б. Til va madaniyat: Lingvokognitiv tahlil. — Toshkent: Sharq, 2012. — 256 b.
4. Назарова Д. О'zbek onomastikasi: tarix va zamonaviy tahlil. — Toshkent: Akademyashr, 2015. — 198 b.
5. Duden. Das große Wörterbuch der deutschen Sprache. — Mannheim: Dudenverlag, 2014.
6. Röhrich L. Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten. — Freiburg: Herder, 2004.
7. Немецко-русский фразеологический словарь / Под ред. Л. Э. Биновича. — Москва: Русский язык, 1980.